

ПРАВО

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Білозьоров Є. В.
Національна академія внутрішніх справ*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД

У статті досліджено теоретичні і практичні проблеми прав людини в умовах глобалізації. Визначено та окреслено основні критерії класифікації прав людини, а також розглянуто питання розвитку прав людини у взаємодії із трансформаційним суспільством.

Ключові слова: *права людини; покоління прав людини; система прав людини; глобалізація.*

Особливість сучасного етапу розвитку цивілізації полягає не тільки в тому, що епоху постіндустріалізму змінює епоха інформаційна, але і в тому, що процес змін охопив, крім економічної, ще й політичну, соціокультурну, духовну та правову сфери. Найбільш активним проявом і показником цих феноменів є глобалізація, в рамках якої відбувається формування нового типу світового співтовариства. Подальше розширення європейських та євроатлантичних структур потребують чіткого розуміння природи міжнародних сучасних процесів, одним із яких є глобалізація. Правильне розуміння вказаного процесу є особливо важливим для України, оскільки вона перебуває в епіцентрі трансформаційних перетворень.

Безумовно, процеси глобалізації, що відбуваються у світі, справляють значний вплив як на національне право окремої держави, так і міжнародне право. При цьому, одним із головних завдань сучасної держави в Україні є комплексний підхід до вивчення проблеми глобалізації прав людини та їх фактичне втілення в реальність. Права людини становлять найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, що об'єктивно виступає мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості.

Актуальність дослідження прав людини в умовах глобалізації пояснюється і надзвичайно важливістю цього питання як для окремого індивіда, так і для держави та світу в цілому. На теоретичному рівні питання, що стосуються дослідження окремих аспектів правового статусу людини в умовах глобалізації розглядаються у працях відомих вчених, а саме: С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, С. В. Бобровник, Л. О. Васечко,

Є. О. Гіди, С. Д. Гусарева, М. М. Гуренко, К. Г. Волинка, Т. М. Заворотченко, А. М. Колодія, С. Л. Лисенкова, О. Ф. Фрицького, А. І. Хальоти, Ю. С. Шемшученка та інших дослідників. Але, не зважаючи на наявність значної кількості досліджень щодо сучасного стану розвитку прав людини залишається дискусійним та недостатньо вивченими. Тому, метою цієї статті є визначення основних тенденцій розвитку прав людини в умовах глобалізації, а також їх реальності в сучасних умовах.

Необхідно зазначити, що серед науковців відсутня єдина позиція щодо визначення поняття “прав людини”. Так, О. А. Лукашова, пом’якшуючи протистояння природно-правових та позитивістських поглядів на права людини, відзначає, що права людини – це визначені нормативно структуровані можливості та особливості буття особи, які виражають її свободу і є невід’ємними та необхідними способами і умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами [1, с. 11-12]. М. В. Вітрук формулює права людини як матеріально обумовлені, юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда володіти й користуватися конкретними соціальними благами [2, с. 19]. П. М. Рабінович стверджує, що права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах і які об’єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути рівними для всіх людей [3, с. 24]. Отже, серед науковців відсутній єдиний уніфікований підхід до поняття “права людини”, однак розуміння цього терміну через філософську категорію “можливостей” притаманне багатьом дослідникам.

Права людини слід кваліфікувати за змістом (характером) людських потреб, що цими правами забезпечуються, а саме:

– фізичні (життєві) права – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних, матеріальних потреб (зокрема, право на життя, фізичну недоторканність, безпечне природне середовище, житло, соціальний захист);

– особистісні права – це закріплені в Конституції України невід’ємні вид та міра можливої поведінки людини та громадянина, що належать їм від народження, реалізація яких залежить від волі кожної людини, які гарантуються державою, та які є засобами здійснення будь-яких інших прав і свобод людини та громадянина [4, с. 5], (зокрема, право на ім’я, честь та гідність, свободу думки і слова);

– культурні (гуманітарні) права – можливості збереження та розвитку етнічно-національної самобутності, доступу до знань та інших духовних здобутків людства, до їх засвоєння, використання та участі у подальшому примноженні (зокрема, право на освіту, користування надбаннями культури і мистецтва, наукову, технічну та художню творчість, авторські права);

– економічні права – це можливості людини реалізувати засоби до існування, беручи участь у виробництві, розподілі й наданні матеріальних чи інших благ [5, с. 41];

– політичні права – можливості громадян брати активну участь у політичному житті держави і суспільства, висловлювати свою громадянську позицію до дій влади, а також це воля громадян, спрямована на розвиток демократії у державі [6, с. 5].

Окрім наведеної класифікації, всі права людини можуть поділятися на певні види

й за іншими критеріями, а саме:

– за значенням для їх носія – основні (необхідні для його існування та розвитку) і неосновні (які не є життєво необхідними);

– за способом здійснення – активні (свобода “для”, тобто для вчинення активних дій) і пасивні (свобода “від”, тобто від втручання, перешкоджання з боку інших суб’єктів);

– за суб’єктом складом здійснення – індивідуальні (здійснюються переважно одноособово, наприклад, право на свободу вираження переконань, на виховання своєї дитини) і колективні (можуть бути реалізовані лише спільними діями групи носіїв права, наприклад, право на утворення громадських об’єднань, проведення мітингів, демонстрацій);

– за історичною послідовністю виникнення і визнання – права першого покоління прав людини (“громадянські”, тобто здебільшого фізичні, особистісні й політичні), другого покоління прав людини (здебільшого економічні, соціальні та культурні), третього покоління прав людини (солідаристські, тобто здебільшого колективні права або права колективних суб’єктів) [7, с. 10-12], а також права четвертого покоління прав людини.

В юридичній науці прийнято поділяти права людини на три покоління, в залежності від часу їх проголошення. Необхідно зазначити, що сучасний період характеризується як епоха становлення четвертого покоління прав людини. Таким чином, до першого покоління відносять громадянські та політичні права, які є виразом “негативної” свободи індивіда і визнані захищати людину від будь-яких незаконних посягань, у тому числі й від самої держави. До другого покоління належать соціально-економічні права, які називають “позитивними” тому, що для їх забезпечення необхідні конкретні дії держави. Третє покоління прав – це “колективні” права, або права народів (право на самовизначення, на розвиток, право на мир, на екологічно чисте середовище, на загальну спадщину людства тощо), які не можуть бути реалізовані окремою особою [8, с. 73]. У ХХІ ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини. Поруч із розвитком та поглибленням права на інформаційний простір, на надання різноманітних послуг, заснованих на інтелектуальних (у тому числі новітніх технологіях досліджень) і технологіях зв’язку (мережа “Інтернет”), забезпечення інформаційних відносин як в державі так і за її межами, створює умови для розширення прав людини, які пов’язані з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо.

Також необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі є низка публікацій, автори яких стверджують про підстави для виокремлення п’ятого покоління прав людини, яке отримало назву “Божественні права і свободи”. На думку науковців, основу п’ятого покоління прав людини складають такі цінності, як любов, інформація та енергія [9, с. 84].

Необхідно зазначити, що кожне наступне покоління прав людини ніяким чином не означає нівелювання попередніх поколінь прав. Кожне наступне покоління доповнює, уточнює попереднє, відповідно і перелік прав таким чином розширюється або ж уточнюється. Саме тому досі актуально залишається тенденція широкого поширення поряд з індивідуальними правами колективних прав. По суті дана

тенденція є однією з ключових у сфері глобалізації прав людини [10, с. 122].

Рішення глобальних проблем вимагає розгортання міжнародного співробітництва, в тому числі щодо створення ефективних умов для реалізації прав людини. Глобалізація у сфері прав людини сприяє стандартизації цього напрямку та забезпечує право на захист прав як на рівні держави, так і на міжнародному та загальносвітовому рівні.

Огляд сучасної літератури свідчить, що сьогодні науковці виділили три концептуально відмінні підходи до глобалізації.

Перший, апологетичний – глобалізація розглядається як невідворотний процес, сутністю якого є абсолютний примат світового порядку над національними державами і суспільствами (К. Омае, Т. Фрідман та ін.).

Другий, поміркований – полягає в тому, що сучасні форми глобалізації розглядаються як такі, що не мають аналогів в історії, а держави і суспільства в усьому світі під впливом трансформаційних процесів зазнають змін, намагаючись протистояти до більш взаємозв'язаного, але вельми непевного світу. Таким чином, на світовій арені залишаються як головні “гравці” національні держави й уряди, певні локальні культури, але вони зазнають певних суттєвих змін (К. Уолтс, П. Герст та ін.).

Третій, антиглобалізаційний підхід передбачає, що глобалізація – це переважно міф, який приховує справжню суть міжнародного господарства, що дедалі поділяється на три головні регіональні блоки, де національні уряди залишаються вельми впливовими (С. Амін, Ф. Утар та ін.) [11, с. 397].

Отже, глобалізація визначається як багатовекторний синергетичний процес зі створення загальних економічних, фінансових, комунікаційних та інформаційних мереж, які пронизують весь простір Землі та інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему. Глобалізація охоплює всі сфери сучасного суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну, духовну, правову, а також зумовлює трансформацію на всіх рівнях – міжнародному, національному, місцевому.

Необхідно зазначити, що реалії глобалізації внесли певні корективи щодо розуміння системи прав людини. Під дією трансформаційних процесів сформувалася планетарна (глобальна) система прав людини, яка складається із внутрішньодержавних, регіональних і наднаціональних систем. Глобалізація наклала відбиток на змістовні характеристики системи прав людини.

По-перше, глобалізація створила умови для “екологізації” прав людини в контексті співвідношення реальних можливостей людини щодо оптимального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

По-друге, ХХІ ст. – це століття глобального інформаційно-мережевого суспільства, що характеризується розвитком прав людини у сфері інформаційно-телекомунікаційної діяльності, проникненням інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя, становленням глобальної інформаційної економіки, електронних видів зайнятості, електронних видів державного і корпоративного управління, формуванням інфосфери та глобального мереженого суспільства. Упровадження єдиної інформаційної політики, направленої на формування середовища інформаційного мислення, суспільної культури інновацій. В основі такого мислення людини лежить критичний спосіб оцінки прав людини й оточуючого світу;

інформаційні пакети можуть і повинні стати основою формування нової української інтелектуальної еліти інноваційного типу. Найважливішою метою держави стає формування інформаційної ідеології на всіх рівнях і сферах соціуму.

По-третє, глобалізація сприяє розвитку демократичних процесів на світовому просторі. Відкриваючи державні кордони, вона надає людині можливості для реалізації права висловлювати свою думку, об'єднуватися у соціальні групи, проводити міжнародні акції протесту щодо недопущення порушень прав людини тощо.

По-четверте, глобалізація пов'язує права індивіда з правами всього людства. Цей зв'язок проявляється, насамперед, у залежності прав людини і глобальних проблем сучасності. Ядром цих проблем, як відзначають фахівці, виступає "антропологічна криза", яка зменшує значимість духовної і моральної сфер людського життя.

Отже, майбутнє людства залежить від того, як, у якій формі і яким способом будуть вирішені основні протиріччя щодо забезпечення прав людини в умовах глобалізації. Сучасна ситуація як ніколи потребує знання основних тенденцій світового розвитку, насамперед тих, які спричинили й поглиблюють кризу світової цивілізації. Реальний світ складний і суперечливий. Інтенсивне наростання проблем у сфері забезпечення прав людини підвело цивілізацію до критичної межі. Прогнозуючи зміни в економічному й політичному розвитку світової цивілізації, у соціокультурному кліматі ХХІ ст., неважко передбачити, що будь-які антигуманні дії щодо прав людини можуть викликати адекватні протидії зі сторони суспільства.

Використані джерела:

1. Лукашева Е. А. Права человека : учеб. для вузов. – М. : Норма: ИНФРА, 1999. – 312 с.
2. Витрук Н. В. Акты применения права в механизме прав и свобод личности // Правоведение. – 1983. – № 2. – С. 18-21.
3. Рабінович П. М. Основні права людини: загальнотеоретична характеристика // Вісник Академії Правових Наук. – 1995. – № 2. – С. 22-28.
4. Хальота А. І. Конституційні особисті права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / НАВС. – К., 2004. – 19 с.
5. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні : навч. посібник. – К. : КНТ, 2009. – 232 с.
6. Букач В. В. Конституційні політичні права та їх забезпечення міліцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАВС. – К., 2004. – 20 с.
7. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
8. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посібн. / авт.-укл. М. І. Хавронюк. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 384 с.
9. Ивентьев С. И. Четвёртое и пятое поколение прав человека. Свобода творчества // Ежемесячный научный журнал "Дискуссия". – 2010. – № 5. – С. 83-86.
10. Васечко Л. О. Еволюція прав людини під впливом процесів глобалізації / Л.О. Васечко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 121-126. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10vlovpg.pdf>.
11. Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право / Т. П. Чубко // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 396-405. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10vlovpg.pdf>.

Билозёров Е. В. Права человека в условиях глобализации: доктринальный подход

В статье исследованы теоретические и практические проблемы прав человека в условиях глобализации. Определены и обозначены основные критерии классификации прав человека, а также рассмотрены вопросы развития прав человека во взаимодействии с трансформационным обществом.

Ключевые слова: права человека; поколения прав человека, система прав человека; глобализация.

Y. Bilozyorov. Human rights in the context of globalization: the doctrinal approach

This article explores the theoretical and practical problems of human rights in the context of globalization. Defined and outlined key criteria for the classification of human rights and the question of human rights in cooperation with the transformation societies.

Keywords: human rights; generation of human rights, the system of human rights, globalization.

Васильев Є. Є.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

У статті проведено аналіз сучасного стану та управлінських заходів щодо формування громадянського суспільства в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальна правова держава, егалітарне право, приватна власність, права людини, громадянська культура, національна ідея, середній клас.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення в Україні громадянського суспільства та його інституцій набуває дедалі більшої актуальності в контексті орієнтації нашої держави на європейські цивілізаційні цінності [1; 2; 3; 4]. У процесі розвитку європейських країн основними критеріями цивілізаційного поступу є демократія й громадянське суспільство, соціальна та правова держава, національні інтереси, свобода і творчість.

Громадянське суспільство слід розглядати як особливу форму суспільної організації, яка постала в результаті довгої історичної еволюції держави-суспільства країн Західної Європи. Громадянське суспільство Заходу відрізняється від інших суспільств світу своїм типом (розвивалось в межах антично-християнської цивілізації з її специфічними традиціями). Усвідомлення потреби радикальних змін суспільної організації було обумовлено боротьбою пригнічених за свої права й ідейними настановами про принципову рівність усіх людей від народження та про необхідність захисту найслабших членів суспільства.

Досвід найрозвиненіших держав свідчить про те, що конституційно-правова регламентація та регулювання у країнах з демократичним державним (політичним) устроєм спрямовані на підтримку громадянського суспільства, а також про те, що становлення і розвиток громадянського суспільства у позадержавній сфері суспільних відносин не означають його ізольованості від державно-правових інститутів, а